

KAROLINA APPELT

ORCID 0000-0003-3106-8959

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

ROLA STANDARDÓW OCHRONY MAŁOLETNICH W SYSTEMIE OCHRONY MAŁOLETNICH. ANALIZA NA PRZYKŁADZIE SOM WPROWADZONYCH W POZNAŃSKICH SZKOŁACH PODSTAWOWYCH

ABSTRACT. Appelt Karolina, *Rola Standardów Ochrony Małoletnich w systemie ochrony małoletnich. Analiza na przykładzie SOM wprowadzonych w poznańskich szkołach podstawowych* [The Role of the Standards of Protection of Minors in the System of Protection of Minors. Analysis on the Example of SOM Introduced in Poznań Primary Schools] *Studia Edukacyjne* no. 78, 2025, Poznań 2025, pp. 129-143. Adam Mickiewicz University Press. ISSN 1233-6688. Submitted: 09.12.2025. Accepted: 30.12.2025. DOI: 10.14746/se.2025.78.9

Research objective: determining the role of standards for the protection of minors (SOM) in the system of protection of minors based on an analysis of the content of documents that make up the standards of Poznań primary schools. An additional objective was to identify the so-called good practices in developing rules for the protection of minors and formulate recommendations for educational practice.

The research problem and methods: to decide whether Poznań primary schools have complied with the statutory obligation to introduce standards for the protection of minors and what role SOM plays in the system of protection of minors. The research uses the analysis method of existing documents in the form of standards for protecting minors posted on institutions' websites.

The process of argumentation: The argumentation begins with an introduction indicating changes in the law, initiating work on developing and introducing standards for the protection of minors in the internal order of schools and other educational institutions. Then, the research methodology was outlined, and the results and general conclusions were presented. The next part of the argument reflects on constructing the student-teacher relationship based on the examined documents.

Research results: schools fulfilled their obligation to develop and inform about the SOM in force in the institution. At the declarative level, the regulations contained in these internal acts have orderly, educational, and creative functions. The research also showed the specificity of student-teacher relations regulations.

Conclusions, recommendations and applicable value of research: in the examined SOMs, the emphasis is placed on the normative dimension of regulations and their ordinal role. At the same time, the impact of education and upbringing is marginalized. Little attention paid to solutions based on inter-institutional cooperation. However, so-called good practices in this area are evident.

Key words: standards of protection of minors, protection of the child against abuse, education system, internal school law, student – teacher relationship

Wstęp

Ustawa o zmianie Ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw z 28.07.2023 roku weszła w życie 15.02.2024 roku i jednocześnie zaczęły obowiązywać przepisy nakładające między innymi na jednostki systemu oświaty obowiązek wprowadzenia standardów ochrony małoletnich. Zgodnie z art. 10 ustawy obowiązek ten musiał zostać zrealizowany w terminie 6 miesięcy od dnia wejścia w życie przepisów, czyli do 15.08.2024 roku. SOM w drodze zarządzenia wydawane są przez dyrektorów szkół i innych placówek oświatowych. W przepisach ustawy z 13.05.2016 roku o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym i ochronie małoletnich wskazanych zostało kilkanaście punktów obejmujących problematykę materialną, procesową, techniczną i kompetencyjną¹. Jest ona szeroka, a zarazem ogólna i ma charakter katalogu otwartego. Ustawodawca nie narzuca podmiotom zobowiązanym do wprowadzenia SOM żadnych gotowych treści i rozwiązań, co skutkuje pozostawieniem im w tej materii znacznej samodzielności (Błaś, 2013). Oznacza to, że zobowiązane placówki, pomimo niejednokrotnie braku stosownego przygotowania, powinny same opracowywać konkretne rozwiązania celem stworzenia warunków ochrony ucznia i wychowanka przed krzywdzeniem. W artykule zaprezentowano wyniki badań², opartych na analizie nowych aktów prawa wewnątrzszkolnego. Wnioski mogą zostać wykorzystane jako inspiracja przy wprowadzaniu modyfikacji po początkowym okresie obowiązywania.

Metoda

W badaniach wykorzystano metodę analizy dokumentów w postaci tekstów standardów ochrony małoletnich umieszczonych przez szkoły na domowych stronach internetowych placówek. Miały one charakter ograniczony miejscowo do sieci szkół podstawowych prowadzonych przez Miasto Poznań, o numerach od 1 do 93³. Analizę dokumentów prowadzono od

¹ Zestawienie elementów, jakie powinny stanowić przedmiot regulacji standardów zawiera art. 22c ust. 1-3 ustawy z 13.05.2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym i ochronie małoletnich.

² Badania przeprowadzone zostały we współpracy z dr Katarzyną Jadach z Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk.

³ Na czas przeprowadzania badań, zgodnie z listą samorządowych szkół podstawowych znajdującą się na stronie poznańskiego serwisu oświatowego (<https://nabor.pcss.pl/poznan/szkolapodstawowa/>), w chronologicznym zestawieniu zabrakło 15 numerów porządkowych, co oznacza, że sumarycznie przebadano 78 placówek.

15.08.2024 roku, to jest od dnia, kiedy upłynął sześciomiesięczny okres od dnia wejścia w życie przepisów nakładających między innymi na jednostki systemu oświaty obowiązek wprowadzenia SOM, do 15.09.2024 roku.

Sformułowano dwa główne problemy badawcze: 1. Czy poznańskie szkoły podstawowe zrealizowały ustawowy obowiązek wprowadzenia standardów ochrony małoletnich? 2. Jaką deklaratywną funkcję pełnią SOM w systemie ochrony małoletnich?

Tematyczny obszar badań obejmował analizę następujących części tekstów standardów: zasady zapewniające bezpieczne relacje między małoletnim a personelem, a w szczególności zachowania niedozwolone wobec małoletnich, zasady i procedury podejmowania interwencji, w sytuacji podejrzenia krzywdzenia lub posiadania informacji o krzywdzeniu małoletniego, wymogi dotyczące bezpiecznych relacji między małoletnimi, zasady ustalania planu wsparcia małoletniego po ujawnieniu krzywdzenia.

Zawarty w Ustawie z 13.05.2016 roku o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym i ochronie małoletnich (art. 22c ust. 7) obowiązek udostępniania SOM na stronach internetowych podmiotów zobligowanych do ich wprowadzenia (wymóg transparentności) umożliwił pobranie materiału do analizy, czyli dokumentów składających się na przedmiotowe standardy.

Wyniki przeprowadzonej analizy

Na podstawie przeprowadzonych badań ustalono, że w grupie 78 jednostek systemu oświaty stanowiących szkoły podstawowe (ewentualnie zespoły szkolne), dla których organem prowadzącym jest Miasto Poznań realizacja ustawowego wymogu wprowadzenia SOM poprzez umieszczenie tekstów dokumentów (jednego bądź kilku) na domowych stronach internetowych placówek plasowała się między 15.08.2024 roku a 15.09.2024 roku na poziomie 86%. Pozostałe placówki albo kierowały osoby zainteresowane do materiałów zawartych w dzienniku elektronicznym, albo nie umieszczały na swoich stronach internetowych żadnej informacji na temat SOM. W nielicznych przypadkach pojawiał się problem z komunikatem dotyczącym zainfekowania strony, co utrudniało dostęp do tych dokumentów. W większości przypadków formalna ścieżka wprowadzenia regulacji do wewnętrznego porządku placówki była zgodna z delegacją ustawową, czyli oparta na wydaniu przez dyrektora zarządzenia lub zarządzeń. Pojedyncze szkoły (5 szkół) wprowadzały SOM na podstawie uchwały rad pedagogicznych. Pod względem nazewnictwa i struktury, na funkcjonujące w poznańskich szkołach podstawowych SOM składały się w przeważającej liczbie teksty

o tożsamej nazwie⁴, stanowiące albo rozbudowany dokument z załącznikami, albo dokument odsyłający w stosownych miejscach do poszczególnych procedur szkolnych.

Analiza SOM pod kątem merytorycznym w stanowiących przedmiot zainteresowania obszarach pozwoliła na wyodrębnienie następujących funkcji, które mogą spełniać standardy: **normatywnej, wychowawczej oraz kreatywnej (budującej sieć wsparcia)**. Należy jednak podkreślić, że deklaracyjny charakter analizowanych dokumentów nie daje podstaw do formułowania wniosków dotyczących realnej roli, jaką SOM pełnią w systemie ochrony małoletnich. Tego rodzaju ustalenia wymagałyby uwzględnienia upływu czasu od momentu wprowadzenia SOM do porządku wewnętrznego badanych placówek i weryfikacji deklarowanych założeń na poziomie ich wykonania. Na podstawie przeprowadzonej analizy dokonano krótkiej charakterystyki wyodrębnionych funkcji oraz egemplifikacji tak zwanych dobrych praktyk w grupie zbadanych SOM.

Funkcja normatywna (porządkująca)

W SOM pełniących tę funkcję akcent jest położony na formalny porządek, zestawienie nakazów i zakazów, posługiwanie się urzędniczym językiem, tworzenie ograniczeń w relacji nauczyciel – uczeń oraz katalogowanie praw i obowiązków poszczególnych podmiotów. Charakterystyczną cechą są również rozbudowane procedury oraz duża liczba formularzy dokumentów, stanowiących załączniki do standardów. Ustalono, że funkcja ta jest dominująca, a jej elementy ujawniają się w sposób wyraźny we wszystkich poddanych analizie SOM.

W grupie SOM, których treści wskazują na akcentowanie kwestii normatywnych, porządkowych i kompetencyjnych można zaobserwować następujące dobre praktyki:

- uregulowanie kwestii szczególnych z uwzględnieniem sposobu praktycznej implikacji do szkolnych uwarunkowań;
- zagwarantowanie nauczycielowi swobody w obszarze oceny sytuacji z uwzględnieniem kryterium dobra dziecka i poszanowania jego godności osobistej oraz prywatności; promowanie kierowania się profesjonalnym osądem;
- opracowanie procedur postępowania, odrębnie dla poszczególnych typów krzywdzenia dziecka; czytelny komunikat dla adresata regulacji;

⁴ W nielicznych przypadkach zamieszczone teksty standardów były zatytułowane: *Polityka Ochrony Dzieci, Polityka Ochrony Dzieci przed Krzywdzeniem, czy Standardy Ochrony Dzieci przed Krzywdzeniem*.

- wyznaczanie wprost (imiennie lub poprzez wskazanie stanowiska pracowniczego) lub w drodze polecenia służbowego dyrektora osób odpowiedzialnych za podejmowanie działań w ramach opracowanych procedur wewnętrznych ukierunkowanych na interwencję i wsparcie ucznia;
- tworzenie formularzy dokumentów celem usprawnienia poszczególnych procedur; zapewnienie pracownikom poczucia bezpieczeństwa w kwestiach formalnych i zagwarantowanie transparentności działań podejmowanych przez szkołę.

Funkcja wychowawcza (edukacyjna)

W SOM pełniących tę funkcję uwzględnia się narzędzia i środki, jakimi placówka dysponuje w ramach oddziaływań wychowawczo-opiekuńczych. Jest to w szczególności pomoc psychologiczno-pedagogiczna, ale również implikowanie w szkolnych warunkach zasad sprawiedliwości naprawczej poprzez praktykowanie mediacji czy wdrażanie do ponoszenia odpowiedzialności za niewłaściwe zachowania. Edukowanie ma równocześnie wielopodmiotowy charakter, bowiem przekaz niosący treści o takim charakterze kierowany jest nie tylko do uczniów, ale też do nauczycieli i rodziców. Tak zredagowane SOM nawiązują do rozwiązań przyjętych w przepisach pozaościwowych⁵ (wniosek o wgląd w sytuację rodzinną dziecka, inicjowanie procedury Niebieskiej Karty, działania dyscyplinujące nieletniego w związku z przejawami jego demoralizacji) i widoczne jest w nich dążenie do równoważenia praw i obowiązków uczestników procesu edukacyjnego. Ustalono, że funkcja ta występuje najrzadziej, ewentualnie zawarta jest w uregulowaniach w stopniu marginalnym lub w sposób jednowątkowy (np. poprzez kopiowanie do SOM procedury Niebieskiej Karty).

Przykładami dobrych praktyk w ramach edukacyjnego oddziaływania są regulacje SOM zawierające poniższe rozwiązania:

- położenie akcentu na szkolenia pracowników, edukacja całej społeczności szkolnej;
- edukacja rodziców - przeprowadzanie rozmów profilaktycznych z rodzicami, zobowiązanie rodziców do współpracy, włączenie ich w proces konsultacji społecznych przy powstawaniu SOM i wprowadzaniu zmian do już istniejących dokumentów;
- wskazanie działań prewencyjnych ukierunkowanych na poprawę bezpieczeństwa i dobrostanu dzieci;

⁵ Chodzi m.in. o: art. 572 §2-3 Ustawy z 17.11.1964 r. Kodeks postępowania cywilnego; art. 9d ust. 1-4 Ustawy z 29.07.2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej; art. 4 ust. 4-5 Ustawy z 09.06.2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich.

- zwracanie uwagi na komunikację służącą rozwiązywaniu konfliktów i utrzymywaniu świadomej dyscypliny;
- ujęcie zarówno praw, jak i obowiązków uczniów, zwłaszcza w zakresie właściwego zachowania; zawarcie w katalogu zasad składających się na komunikację z małoletnim punktu dotyczącego komunikacji służącej rozwiązywaniu konfliktów i utrzymywaniu świadomej dyscypliny; kierowanie do uczniów przekazu dotyczącego odpowiedzialności za swoje zachowanie;
- kazuistyczny, opisowy, egzemplifikacyjny wykaz czynów niedozwolonych, z uwzględnieniem konieczności dostosowania formy przekazu do możliwości percepcyjnych odbiorców;
- zastosowanie rozwiązań z dziedziny sprawiedliwości kompensacyjnej;
- wskazanie kompetencji dyrektora wynikających z przepisów pozaoświatowych.

Funkcja kreatywna (budująca sieć wsparcia)

W SOM pełniących tę funkcję wprowadza się rozwiązania służące budowaniu sieci ochrony małoletniego (Jadach, 2025). Dokonuje się to poprzez akcentowanie konieczności współpracy wewnątrzszkolnej i z podmiotami zewnętrznymi, uwzględnianie obecności i angażowanie rodziców w działania szkoły, zwracanie się do innych instytucji (sygnalizowanie problemu, tworzenie zespołów, dzielenie się informacjami, kierowanie do podmiotów świadczących specjalistyczną pomoc). Szkoła postrzegana jest w tych regulacjach jako jedno z ogniw składających się na system, w skład którego wchodzi instytucje ukierunkowane w swojej działalności na ochronę rodziny i dziecka, i udzielanie im wsparcia. Ustalono, że funkcję tę, łącznie z funkcją normatywną lub normatywną i wychowawczą, realizuje mniej niż połowa poddanych analizie SOM, ewentualnie pojawiają się przypadki uregulowań wskazujących na uruchamianie mechanizmu sygnalizacyjnego poprzez informowanie o zdarzeniu lub problemie określonych podmiotów i służb z wyłączeniem projektowania dalszych działań placówki.

Przykłady dobrych praktyk w ramach rozwiązań wskazujących na próbę budowania sieci ochrony i wsparcia dziecka zawiera poniższe zestawienie.

- Położenie akcentu na szkolenia pracowników i przekazanie im informacji o potencjalnych ogniwach sieci wsparcia.
- Proponowanie w ramach planu wsparcia różnych form specjalistycznej pomocy pozaszkolnej; akcentowanie czynności pracowników ukierunkowanych na podejmowanie współpracy międzyinstytucjonalnej.
- W uzasadnionych przypadkach wzywanie właściwych służb bądź informowanie ich przedstawicieli o sytuacji zagrażającej i naruszającej dobro dziecka (procedura interwencyjna).

- Uruchamianie planu wsparcia również w przypadku inicjatywy innej instytucji/placówki.

- Tworzenie wewnątrzszkolnej sieci wsparcia poprzez angażowanie możliwie szerokiego grona pracowników (a także dzieci i ich rodziców), uczestniczących w działaniach profilaktycznych, a w uzasadnionych przypadkach również interwencyjnych.

- Włączanie rodzica niekrzywdzącego lub członka najbliższego otoczenia dziecka do działań interwencyjnych.

- Zainteresowanie szkoły sytuacjami pozaszkolnymi z udziałem ucznia, które mogą mu zagrażać lub naruszać jego dobro.

- Ścisła i zróżnicowana pod względem formy współpraca z policją oraz innymi podmiotami w ramach działań profilaktycznych.

W ramach dodatkowych obserwacji badawczych należy wskazać na dwie wyraźne i zarazem wykluczające się tendencje, z jednej strony do ujednolicania, a z drugiej – do indywidualizowania SOM. Zaobserwowano proces wprowadzania standardów opartych na przygotowanych, bardzo szczegółowych rekomendacjach wraz z udostępnianiem wzorów gotowych dokumentów, które można aplikować w danej placówce⁶ (Dawidowska i in., 2023). Efektem takich działań było skorzystanie przez 51% spośród badanych placówek z „gotowych” propozycji⁷ i pominięcie własnej instytucjonalnej, środowiskowej, czy też związanej z zasobami ludzkimi specyfiki. Wyraźnym tego przejawem okazał się identyczny tekst preambuły, o której w Rekomendacjach napisano, iż powinna być tekstem indywidualnym dla każdej placówki. Zamieszczono go w 51% przebadanych tekstów w kształcie wprost zaczerpniętym z załącznika nr 1 Wzoru Polityki ochrony dzieci przed krzywdzeniem, zamieszczonego w publikacji dostępnej na stronie Fundacji Dajemy Dzieciom Siłę, zatytułowanej *Standardy ochrony dzieci w żłobkach i placówkach oświato-*

⁶ Zespół koordynowany przez Agatę Dawidowską – Rzecznikę Praw Uczniowskich w Poznaniu i Mateusza Wilińskiego – Dyrektora Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej nr 2 w Poznaniu opracował publikację: *Standardy Ochrony Małoletnich – rekomendacje*, zawierającą tekst Standardów wraz z komentarzem oraz liczne załączniki, tj.: Czynniki ryzyka krzywdzenia małoletniego, Symptomy krzywdzenia małoletniego, Zasady bezpiecznej relacji personelu z małoletnim, Zasady bezpiecznej relacji pomiędzy małoletnimi, Karta interwencji, Notatka służbowa, Wniosek o wgląd w sytuację małoletniego, Zawiadomienie o możliwości popełnienia przestępstwa, Zasady ochrony wizerunku małoletniego, Ankieta monitorująca. Dodatkowo w materiałach znalazła się także *Przykładowa krótka informacja na temat SOM dla rodziców, starszych uczniów*. Celem publikacji, jak napisali autorzy we wstępie, było stworzenie konkretnej listy dokumentów, które należy przygotować w ramach wdrażania Standardów, a także określenie kroków, które należy podjąć w procesie implementacji. Materiały zostały udostępnione na stronie: www.poznan.pl/rpu

⁷ Skorzystanie z gotowego wzoru oznaczało w tych przypadkach zastąpienie w tekście ogólnej nazwy „Jednostka Systemu Oświaty (JSO)” nazwą danej szkoły. Reszta tekstu została zaaplikowana często w niezmienniej postaci łącznie z preambułą oraz w niektórych przypadkach także z komentarzami zawartymi w tekście rekomendacji.

wych (Katana i in., 2024) lub w publikacji *Standardy Ochrony Małoletnich – rekomendacje*⁸. Takie postępowanie prowadziło do wyraźnej dominacji funkcji normatywnej standardów. Natomiast, te szkoły, które w sposób innowacyjny (oryginalny – bazując również na swoich dotychczasowych praktykach), autonomiczny i specyficzny podeszły do zadania opracowania standardów, uzyskały efekt zdecydowanie bardziej zaakcentowanej realizacji poprzez SOM kolejnych dwóch funkcji: wychowawczej i kreującej sieć ochrony.

Kolejna obserwacja badawcza dotyczy postulatu upowszechniania standardów i wiąże się z poznawczą dostępnością SOM dla uczniów na różnych etapach rozwoju. Zgodnie z wymogiem ustawowym (art. 22c ust. 7 ustawy z 13.05.2016 r.) i rekomendacjami (Dawidowska i in., 2023), tekst standardów powinien zostać dostosowany do różnych grup odbiorców nie tylko poprzez skrócenie wersji zupełnej, ale także dostosowanie rodzaju komunikatu, używanego słownictwa i formy przekazu. Dla młodszych dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, ale także dla uczniów klas 4-8, w tym uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, ważne jest prezentowanie komunikatów w sposób możliwie dla nich dostępny (np. w języku alternatywnej komunikacji lub ikonografiach), czyli uwzględniający specyfikę rozwoju poznawczego na danym etapie rozwoju (m.in. Appelt, 2005; Brzezińska i in., 2010) oraz charakter specjalnych potrzeb edukacyjnych. Jednak, jak wynika z przeprowadzonej analizy, tylko nieliczne placówki (ok. 22%) dostosowały przekaz umieszczony na stronach internetowych do różnych grup odbiorców. A jeśli już to dostosowanie wystąpiło, to w głównej mierze miało postać jedynie wersji skróconej. Powoduje to, że uprawniony staje się wniosek, iż poznawcza dostępność SOM w różnych grupach odbiorców może być niska.

Relacja uczeń – nauczyciel w świetle zbadanych SOM

Niezależnie od wniosków ogólnych, przeprowadzona analiza dokumentów wewnątrzszkolnych pozwoliła na wyodrębnienie w obszarze relacji uczeń – nauczyciel zagadnień wartych objęcia refleksją, a dotyczących: podmiotowego traktowania dziecka, zaufania do nauczyciela, czasu pracy nauczyciela, statusu małoletniego jako wyłącznie uprawnionego.

1. Podmiotowe traktowanie dziecka. W SOM pojawiają się rozwiązania świadczące o traktowaniu dziecka jako podmiotu, a nie przedmiotu oddziaływania. Odnosi się to w szczególności do obszaru relacji uczeń – nauczyciel, w której nauczyciel obowiązany jest do poszanowania godności dziecka, jego

⁸ Oprócz treści preambuły wyraźnym symptomem ujednolicenia tekstów SOM były m.in. zestawienia czynników ryzyka i symptomów krzywdzenia, czy też wprowadzanie do słowniczka pojęć nieużywanych w dalszym tekście standardów.

prawa do prywatności i integralności. SOM wprowadzają szereg zakazów dotyczących zawstydzania, upokarzania, lekceważenia i obrażania małoletniego, a także zakaz ujawniania informacji wrażliwych dotyczących ucznia osobom nieuprawnionym. Obejmuje to wizerunek ucznia, informacje o jego sytuacji rodzinnej, ekonomicznej, medycznej, opiekuńczej i prawnej, i tak dalej. Podmiotowe podejście wyraża się również w rozwiązaniach o charakterze procesowym. Na przykład, nauczyciel powinien uzyskiwać zgodę na nagrywanie i publikację wizerunku dziecka nie tylko od jego rodziców, ale i samego zainteresowanego. W dokumentach uwzględnia się możliwość uczestniczenia ucznia w posiedzeniach grupy wsparcia, celem ustalenia indywidualnego planu działania oraz wprowadza regułę informowania go o decyzjach, które jego dotyczą.

2. Zaufanie w relacjach uczeń – nauczyciel; uczeń – inne osoby (tzw. zasada ograniczonego zaufania). SOM wprowadzają daleko idące ograniczenia w zakresie kontaktów nauczyciela z uczniem. Dotyczy to kontaktów bezpośrednich, jak i pośrednich (wykluczone są pewne formy kontaktu – np. wizyty domowe, spotkania poza godzinami pracy). W niektórych dokumentach pojawia się zastrzeżenie, aby spotkania z uczniem lub jego opiekunem odbywały się wyłącznie na terenie szkoły. Wskazywane są dozwolone środki kontaktu poza godzinami pracy w postaci: służbowego telefonu, służbowego e-maila, służbowego komunikatora lub dziennika elektronicznego. Na kanwie wprowadzanych ograniczeń i obostrzeń krystalizuje się model wykonywania zawodu nauczyciela w sposób wysoce sformalizowany. Jego przedstawiciele zobowiązani są do prowadzenia rozbudowanej dokumentacji (symptomatyczne w tym aspekcie są sporządzane przy każdej okazji notatki służbowe) i zgłaszania każdego kontaktu z dzieckiem przełożonemu. Pojawia się w związku z tym dwie wątpliwości: pierwsza dotyczy istoty pedagogicznej pracy, druga – zgodności z prawem powszechnym ingerencji w prawa i wolności zarówno dziecka, jak i nauczyciela, jaka dokonuje się na podstawie dokumentacji wewnątrzszkolnej (Wilk, 2024). Dodatkowym zagadnieniem jest pominięcie w regulacjach rodziców dziecka i ich stosunku do działań nauczyciela, podejmowanych co prawda poza miejscem pracy, ale w ramach pracy oraz w zamiarze dydaktycznego lub wychowawczego wsparcia ucznia i samych rodziców (Appelt, 2023).

SOM w założeniu mają sprzyjać wzrostowi zaufania, poczucia bezpieczeństwa w relacjach uczeń – nauczyciel. Bycie w dobrych relacjach z uczniami opiera się na poczuciu zaufania (Appelt, 2021a; 2021b). Zyskać i utrzymać zaufanie uczniów stanowi wyzwanie, ale też wyróżnienie, jakie może być udziałem nauczycieli, pedagogów, psychologów szkolnych. Uczniom na ich drodze rozwoju do dorosłości bardzo potrzeba godnych zaufania dorosłych, którzy będą źródłem wsparcia w procesie rozwoju (Brzezińska i in.,

2010). W kontekście wprowadzania SOM i uruchomienia procedur kontroli tego procesu pojawić się może ryzyko, iż formalizm, „usztynienie” relacji, obawy nauczyciela o wystarczająco dobre przestrzeganie standardów będą generować napięcie w relacji, wzrost poczucia lęku najpierw u nauczyciela, a w konsekwencji także u ucznia, co może wpłynąć na obniżenie, zamiast podniesienia, poziomu zaufania. Ryzyko to wydaje się szczególnie wysokie w początkowych etapach wprowadzania standardów. Zwraca też uwagę kolejność prezentacji treści zawartych w standardach. W większości z nich (66%) po informacjach ogólnych (podstawy prawne, słowniczek pojęć itp.) pojawia się rozdział dotyczący rozpoznawania i reagowania na czynniki krzywdzenia dzieci, a dopiero w dalszej części rozdział dotyczący zasad zapewnienia bezpiecznych relacji. Odwołując się do psychologicznego znaczenia zasady pierwszeństwa, wydaje się w pełni uzasadniona kolejność odwrotna.

W tym miejscu warto też zwrócić uwagę na używane w tekstach SOM określenia „Osoba Godna Zaufania”, „Osoba Zaufania” wobec jednej czy kilku wybranych osób w danej placówce, które są odpowiedzialne za podejmowanie działań w ramach opracowanych procedur wewnętrznych, ukierunkowanych na interwencję i wsparcie ucznia. Może to wzmacniać przekonanie, że pozostałe osoby nie są godne zaufania, a przez to wpływać niekorzystnie na budowanie relacji między małoletnimi a dorosłymi. Stąd, uzasadniona wydaje się propozycja zastąpienia powyższego zwrotu określeniem „osoba szczególnego zaufania”.

3. Czas pracy. Z problemem urzędniczego charakteru relacji uczeń – nauczyciel wiąże się pytanie o sposób pojmowania kategorii czasu pracy nauczyciela. SOM wprowadzając, nieznaną dotychczasowej praktyce edukacyjnej, ograniczenia w zakresie kontaktów poza godzinami pracy, podważają istotę i wartość zadań statutowych, które są wykonywane przez pracowników pedagogicznych niezależnie od dydaktycznego pensum, niejednokrotnie właśnie poza placówką szkolną (art. 42 ust. 2 pkt 2 Ustawy z 26.01.1981 r. Karta Nauczyciela). Znaczna część nauczycielskich czynności służbowych ma charakter zadaniowy, co sprawia, że trudno rozgraniczyć jednoznacznie czas pracy od czasu wolnego od pracy. W tym kontekście wychowawczo-opiekuńczy wymiar pracy nauczyciela zbliża go do profesji o charakterze społecznych służb: pomocy społecznej, czy też kurateli sądowej. Wydaje się to wręcz konieczne dla szybkiego i adekwatnego reagowania na pojawiające się wyzwania dotyczące ucznia bądź całej klasy.

4. Małoletni jako wyłącznie uprawniony? W wielu tekstach SOM całkowicie pominięto uprawnienia i wolności drugiego podmiotu procesu edukacji, jakim jest nauczyciel. Z punktu widzenia standardów relacja nauczyciel – uczeń przekształcona została w układ podmiotów, w których wyłącznie uprawnionym jest uczeń, a wyłącznie zobowiązanym – nauczyciel. Założe-

nie, że małoletni w szkole jest wyłącznie podmiotem uprawnionym, rodzi pytanie o status prawny nauczyciela i podstawy do traktowania łączącego go z uczniem stosunku prawnego w kategoriach władztwa pedagogicznego (Homplewicz, 1984), w którym nauczyciel może wydawać wiążące polecenia, dyscyplinować i nagradzać bądź karać. Jeśli podstawowym zadaniem ma być dbanie o komfort ucznia, dotychczasowe elementy składające się na ten konstrukt dezaktualizują się. Udzielenie odpowiedzi na pytanie o status nauczyciela w świetle SOM może okazać się kluczowe dla dokonywania rozstrzygnięć w konkretnych sytuacjach: jak będzie się kształtować odpowiedzialność nauczyciela w kontekście reżimu cywilnego i karnego, jeśli pozbawiony on zostanie władczości w zakresie oddziaływania na oddanego pod jego opiekę ucznia? Jeśli nauczyciel nie może podnosić głosu, przywoływać do porządku, ingerować w żaden sposób w sferę fizyczną dziecka, to jak ustalić jego sprawczość między innymi w świetle przesłanek odnoszących się do należytego sprawowania nadzoru (art. 427 Kodeksu cywilnego), czy też w sytuacji narażenia na niebezpieczeństwo (art. 160 §2-3 Kodeksu karnego)?

Należy także zauważyć, że przekaz akcentujący wyłącznie prawa i wolności jednej grupy stawia ją w pozycji uprzywilejowanej, co nie działa wychowawczo. Przeczy to założeniom, na jakich opiera się system oświaty w Polsce (art. 1 pkt 3 Ustawy z 14.12.2016 r. Prawo oświatowe). Mając na uwadze wielość zadań szkoły w dziedzinie profilaktyki, przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości, nie należy słowa „ochrona” (również w przypadku SOM) interpretować w sposób zawężający, jako ochrona przed innymi. „Ochrona” to także zabiegi mające na celu nie dopuścić do uruchomienia procesu społecznego niedostosowania, a to wymaga właśnie konkretnych zabiegów wychowawczo-dyscyplinujących, gdzie dziecko będzie nie tylko podmiotem praw, ale i obowiązków. Z tego też powodu uzasadnione wydaje się – w przypadku placówek oświatowych – szerokie ujęcie standardów. Tymczasem, na gruncie zbadanych SOM można sformułować wniosek, że nieliczne szkoły zdają się dostrzegać zależność pomiędzy ochroną gwarantowaną dziecku a podejmowanymi przez szkołę działaniami o charakterze wychowawczo-profilaktycznym.

Wnioski i rekomendacje

Przeprowadzone badania pozwalają stwierdzić, że poznańskie szkoły podstawowe wywiązały się z obowiązku opracowania oraz informowania o SOM obowiązujących w danej placówce. W większości szkół, na stronach internetowych można znaleźć tekst SOM, zwykle w sekcji: Dokumenty.

W wielu placówkach dość literalnie zastosowano rekomendacje dotyczące SOM, co każe się zastanowić nad ich dostosowaniem do specyfiki placówki. W niewielu szkołach (na ich stronach internetowych) można znaleźć wersje SOM dostosowane do różnych grup odbiorców, z uwzględnieniem ich specyfiki rozwojowej.

W celu „pogodzenia” rozpoznanych sprzecznych tendencji ujednolicania i indywidualizowania tekstów SOM, warto rozważyć wariant opracowania kwestii stanowiących pryncypia (m.in. reguły bezpiecznych relacji, reguły bezpiecznej rekrutacji pracowników, reguły ochrony wizerunku małoletniego/piętnoletniego, reguły dostępu małoletnich do Internetu oraz ochrony przed szkodliwymi treściami itd.) w ujednoliconym tekście, przyjętym do wewnętrznego porządku we wszystkich placówkach reprezentujących jeden typ jednostki systemu oświaty. Przyczyniłoby się to do budowania społecznego przekonania, że jest to standard powszechnie obowiązujący, wyznaczający pułap minimalnej, gwarantowanej ochrony prawnej, której można oczekiwać w każdej placówce, niezależnie od zmiany miejsca realizacji obowiązku edukacyjnego czy wykonywania pedagogicznej pracy (por. Andrzejewski, 2016). Natomiast, bardziej szczegółowe zagadnienia, jak na przykład wskazówki aplikacyjne, zalecenia dotyczące realizacji konkretnych procedur, mogłyby zostać zapisane w formie wytycznych lub zaleceń uwzględniających specyfikę danej placówki.

W badaniach wyodrębniono następujące funkcje SOM, do których pełnienia w systemie ochrony małoletnich mogą przyczynić się wprowadzone do porządku wewnątrzszkolnego regulacje: normatywną (porządkującą), wychowawczą (edukacyjną) i kreatywną (budującą sieć wsparcia). W zanalizowanych dokumentach dominowały treści normatywne – mają one systematyzujący charakter, ale wiążą się z ryzykiem dublowania przepisów prawa powszechnie obowiązującego (Wilk, 2024). Na poziomie postulatycznym przy dekodowaniu tej funkcji odnotowano dobre praktyki, koncentrujące się przede wszystkim na opracowaniu procedur postępowania interwencyjnego i dotyczącego udzielania małoletniemu wsparcia oraz ustanawiania reguł o charakterze kompetencyjnym. W zdecydowanie mniejszym stopniu treści zbadanych SOM odnosiły się do pozostałych wyodrębnionych funkcji, to jest wychowującej i kreatywnej. Z punktu widzenia założeń ustawowych i traktowania SOM jako narzędzia kształtowania nie tylko formalnego porządku, ale również wychowawczego oddziaływania na społeczność szkolną, brzmienie SOM z momentu ich wprowadzenia i początkowego okresu obowiązywania wskazywało w wielu przypadkach na sytuację „niewykorzystanej szansy”. Dotyczy to również próby usytuowania szkoły w systemie ochrony małoletnich – większość zbadanych SOM nie stanowiła narzędzia przyczyniającego się do budowy międzyinstytucjonalnej sieci

opartej na współpracy na rzecz małoletniego. W kontekście sygnalizowanego już deklaratywnego charakteru regulacji składających się na SOM pojawia się pytanie, na ile ich wdrożenie jest końcem, a na ile początkiem procesu prowadzącego się do obejmowania dziecka kompleksową ochroną przed różnymi formami jego krzywdzenia. Od jakości praktycznej implikacji przyjętych rozwiązań zależy bowiem realna rola SOM w systemie ochrony małoletnich. O tym, czy będzie ona fasadowa czy rzeczywista można wnioskować na podstawie dalszych badań i wewnętrznych ewaluacji, choć w przeważającej części odtwórczy charakter poddanych analizie dokumentów nie daje, niestety, podstaw do formułowania zbyt optymistycznej hipotezy w tym względzie.

Wkład autorów

Autor deklaruje samodzielny wkład w powstanie pracy.

REFERENCES

Opracowania

- Andrzejewski, M. (2016). *Standardy opiniowania psychologicznego w sprawach rodzinnych i opiekuńczych – komentarz prawny*. W: A. Czerederecka (red.), *Standardy opiniowania psychologicznego w sprawach rodzinnych i opiekuńczych* (ss. 123-177). Kraków: Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych
- Appelt, K. (2005). *Wiek szkolny. Jak rozpoznać potencjał dziecka?* W: A. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa* (ss. 259-301). Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne
- Appelt, K. (2021a). *Jak zbudować z uczniami relację opartą na zaufaniu?* *Głos Pedagogiczny*, 127, 42-45
- Appelt, K. (2021b). *Zaufanie: łatwe do straty, trudne do odzyskania*. *Charaktery*, Magazyn Psychologiczny, 12/2021 - 1/2022, 64-67
- Appelt, K. (2023). *Współpraca z rodzicami*. *Głos Pedagogiczny*, 139, 51-54
- Błaś, A. (2013). *Formy prawne w sferze działań wewnętrznych administracji publicznej*. W: R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel (red.), *System prawa administracyjnego. Prawne formy działania administracji* (ss. 279-294), tom 5. Warszawa: Wydawnictwo C.H.Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN
- Brzezińska, A.I., Appelt, K., Ziółkowska, B. (2010). *Psychologia rozwoju człowieka*. W: J. Strelau, D. Doliński (red.), *Psychologia akademicka. Podręcznik* (ss. 95-292), tom 2. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne
- Dawidowska, A., Greffling, M., Kaczmarek, A., Konieczna, H., Naworska, D., Szlandrowicz, E., Wiliński, M., Wojsznis, L., Wójcik, K. (2023). *Standardy Ochrony Małoletnich – rekomendacje*. Rzeczniczka Praw Uczniowskich w Poznaniu
- Homplewicz, J. (1984). *Polskie prawo szkolne. Zagadnienia podstawowe*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne
- Jadach, K. (2025). *Rodzina w sieci, czyli o administratywizacji prawa dotyczącego rodziny*. *Białostockie Studia Prawnicze*, 30, 1, 125-138
- Katana, K., Krawczak, A., Kubicka-Kraszyńska, U., Roguszewska, K., Skierkowska, M., Sotomska, A. (2024). *Standardy ochrony dzieci w żłobkach i placówkach edukacyjnych*. Warszawa: Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę

Źródła internetowe

Standardy Ochrony Małoletnich w Zespole Poradni Psychologiczno-Pedagogicznych nr 2 w Poznaniu, <https://zppp2.pl>

Źródła prawne

- Ustawa z 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego. (2024). Tekst jedn. DzU z 2024 r. poz. 1568 ze zm.
- Ustawa z 26 stycznia 1981 r. Karta Nauczyciela. (2024). Tekst jedn. DzU z 2024 r. poz. 986 ze zm.
- Ustawa z 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej. (2024). Tekst jedn. DzU z 2024 r. poz. 1673

Ustawa z 13 maja 2016 r. o przeciwdziałaniu zagrożeniom przestępczością na tle seksualnym. (2023). Tekst jedn. DzU z 2023 r. poz. 1304 ze zm.

Ustawa z 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe. (2017). Tekst jedn. DzU z 2024 r. poz. 737 ze zm.

Ustawa z 09 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. (2024). Tekst jedn. DzU z 2024 r. poz. 978 ze zm.

Ustawa z 28 lipca 2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw. (2023). DzU z 2023 r. poz. 1606